

EDITORIAL

HLEDAJÍ SE NOVÍ POSLOVÉ

Žijeme v bezprecedentních časech, hlásají novinové titulky už nějaký ten pátek. Dopad pandemie Covid-19 na školství na celém světě je značný a nečekaný. Žáci, studenti a jejich učitelé se však, doufáme, brzy vrátí do škol, aby poznávali nejen faktický svět, ale především sebe a druhé. Mnohem větší dopad má ale současná situace pro vědu a vědecký výzkum a zcela dramaticky vzrostla poptávka po vědeckém poznání. Velká část populace se nyní s důvěrou obrací k vědě a očekává, že ta nabídne rychlé, jisté a nezpochybnitelné závěry.

Volání po vědecky podložených závěrech je možná v ostrém kontrastu s nedůvěrou v politické instituce, výsledky (nejen) amerických voleb, se zpochybňováním snadno ověřitelných faktů a rozšířením konspiračních teorií. Na jedné straně tak slyšíme, že by vědci měli jednotně vystupovat s pravdivými závěry svých výzkumů, které by bylo možné technicky jednoduše realizovat, a na straně druhé pozorujeme teatrální projevy odporu vůči elementárním přínosům vědy. Existuje mezi oběma tábory nepřekročitelná propast? Roste skupina těch, kteří arogantně ignorují vědecké poznání?

Nikoliv, nežijeme v době soumraku rozumu; pouze v přímém přenosu sledujeme amplifikaci iracionálních přesvědčení malé skupiny dogmatických kazatelů. Víra menšiny opanovává veřejnou diskusi a vnucuje své emotivní a iracionální názory ostatním. V politickém diskurzu vidíme projevy tohoto jevu denně, stejně jako v debatě o škole a vzdělávání. Svoje epistemologicky zcela nezpochybnitelné názory pronášejí bez elementárních znalostí pedagogických věd, bez opory o závěry českého či mezinárodního pedagogického výzkumu a bez argumentů různí hledači pravdy, líní učitelé a inovátoři vzdělávání. Nebezpečí kolonizace mediálního prostoru názorovými vůdci nespočívá v tom, že bychom přejali jejich názory. Spočívá v tom, že se rozpouští hranice mezi epistemologickými koncepty, jako je pravda a lež, informace a dezinformace, fakt a názor, argumentace a víra. Nivelizace těchto konceptů může mít zhoubné následky, neboť vše je pravdou a lží zároveň. Čemu tedy věřit?

Kantovo motto osvícenství *Sapere aude* čili *Měj odvahu následovat svůj vlastní rozum* není dostatečně efektivní strategií. Musíme o to více trvat na argumentaci založené na empirické evidenci a veřejně upozorňovat na rozdíl mezi dojmy a názory na jedné straně a fakty a argumenty na straně druhé. Věda, a pedagogické vědy obzvláště mají nyní dveře do mediálního prostoru doslova otevřené. Problém diseminace vědeckých poznatků je velice aktuální, ne-li přímo akutní. Hledají se proto noví poslové, akademikové a vědci, kteří budou vyprávět vědecké objevy ve veřejném prostoru. Noví poslové, kteří nepřinášejí jen vyprávění, ale jsou agenty změny. Naše budoucnost nezačíná zítra, příští rok, nebo až skončí pandemie. Budoucnost utváříme již nyní svým vyprávěním, a pokud se najdou takoví poslové, kteří budou s to tlumočit empiricky ukotvené výsledky pedagogického výzkumu, budeme měnit budoucnost.

O tom, že český pedagogický výzkum takové hodnotné poznatky produkuje, svědčí i toto číslo *Studia paedagogica*. Zatímco první tři články se věnují základní škole, další tři texty jsou zaměřeny na oblast vzdělávání dospělých.

Číslo otevírá článek Ireny Smetáčkové a Stanislava Štecha přinášející znepokojující výsledky z dotazníkového šetření o dopadu pandemie Covid-19 na vzdělávání na jaře 2020. Rodiče s nižším vzděláním vyjádřili obavu o to, zda jsou s to pomáhat svým dětem s učením. Hlavní problém však nemá technickou povahu – rodiče se neobávají nezvládnutí informačních technologií potřebných pro vzdělávání doma. Obávají se, že neporozumí požadavkům školy a neposkytnou dostatečně kvalitní podporu svým dětem při vzdělávání doma. Jelikož se jedná o skupinu rodičů, která je nejméně angažovaná a nejméně se účastní výzkumů, o to cennější jsou zjištění výzkumníků uvedená v článku. Hlas této skupiny rodičů by tak neměl vyjít do ztracena, protože zahraniční výzkumy jasně ukazují, že čím více se školy snaží zapojit rodiče do participace na výukových aktivitách jejich dětí, tím více se jim to daří.

Druhý článek se věnuje stále rozpracovanějšímu konceptu žákovské participace na výukové komunikaci. Zuzana Šalamounová a Jana Navrátilová na tento koncept nahlížejí prizmatem umístění žáka v hierarchii dané školní třídy a kladou si otázku, jak se liší chování žáků s odlišným postavením mezi ostatními spolužáky. Výsledky kvalitativní analýzy ukazují signifikantní rozdíly mezi žáky s nízkou mírou vlivu a vysokou mírou vlivu. Ti první participují málo, což je na jedné straně vysvětleno jejich vědomým rozhodnutím a na druhé straně dostávají málo komunikačních pobídek od učitelů. Učitelé vysvětlují, že tyto žáky nevyvolávají proto, aby je uchránili před neúspěchem a potenciální posměšnou reakcí celé třídy na tento neúspěch. Analýza poukazuje na teoreticky zajímavý kauzální paradox – jestliže tito žáci dostávají na vysvědčení nejslabší známky, pak je otázkou, co bylo dříve? Nedostatečné znalosti žáků, nepřijetí kolektivem ostatních spolužáků, nebo

nedostatek adresných učiteľských pobídek? Žáci s vysokou mírou vlivu aktivně participují na komunikaci a učitelé jim poskytují přehřel příležitostí. Pozoruhodné však je, že se v této skupině ocitají jak žáci s vynikajícími výsledky, tak žáci s nejslabšími známkami. V kontextu žákovské chyby se tak ukazuje, že vedle kognitivního aspektu hraje velkou roli aspekt emocionální. Tito žáci chtějí mluvit a chyb se nebojí.

V pořadí třetí studie se zabývá adaptací amerického nástroje na měření socio-emočních charakteristik dětí od první do deváté třídy základní školy. Výzkumníci pod vedením Davida Macka si k adaptaci vybrali nikoliv sebesposuzovací škálu, ale posuzovateli emoční inteligence se stali rodiče a učitelé. Autoři studie popisují pečlivě všechny kroky k adaptaci nástroje, a tak je tento článek možné vnímat jako metodologicky příkladný příspěvek. Učitelé a rodiče na pětibodové Likertově škále hodnotili chování a emoce 151 dětí a ověřování ukazuje slibné výsledky, které autoři pečlivě diskutují. Ačkoliv se mírně odlišují výsledky podle toho, zda je posuzovatelem matka nebo otec, a také zda je hodnocena dívka nebo chlapec, rozdíly mezi hodnocením učitelů a rodičů jsou značné. Autoři uvádějí několik faktorů, čím mohou být nesrovnalosti v hodnocení učitelů a rodičů způsobeny, a spekuluje nad tím, zda je vhodné, aby tyto dvě skupiny hodnotily děti s pomocí jednoho diagnostického nástroje.

Jan Kalenda v článku *Tři vlny: vývoj teorií účasti dospělých ve vzdělávání (1960 až 2019)* nabízí kritický přehled vývoje teorií vzdělávání dospělých od šedesátých let dvacátého století. Autor v zahraničních teoretických konceptech identifikuje tři různé časové periody trvající dvacet až třicet let. Tyto tři periody (vlny) se liší způsobem vysvětlování účasti dospělých v celoživotním vzdělávání, uchopením funkcí celoživotního vzdělávání, dobovým kontextem a hlavními zdroji empirických dat. Svižná teoretická studie nabízí přehledným způsobem originálně uchopené zahraniční koncepty z oblasti vzdělávání dospělých.

Pátý článek se rovněž věnuje vzdělávání dospělých, činí tak s využitím kvalitativního výzkumu. Karla Brücknerová si klade zcela praktickou otázku: Jak poznáme kvalitní kombinované studium? Na závěr svého čtivého textu nabízí snadno realizovatelné praktické implikace. Autorka zpovídala 28 studentů kombinovaného studia pedagogických (učitelských i neučitelských) oborů, aby svoji odpověď na výše uvedenou otázku představila ve čtyřech pilířích kvality studia. Dva se vztahují k vyučujícím, druhé dva k nastavení podmínek studia. Prvním pilířem je partnerský přístup vysokoškolských pedagogů založený na respektu k potřebám studentů. Druhým pilířem je pak studenty vnímaná smysluplnost jednotlivých předmětů a celého studia. Třetí pilíř představuje optimální náročnost studia a čtvrtý didaktické kompetence vyučujících. Nahlížet kvalitu vysokoškolské výuky pohledem studentů je užitečné ze dvou důvodů. Jednak jsou studenti pedagogických

oborů v kombinované formě studia často pedagogicky aktivní, a proto je jejich pohled teoreticky i prakticky poučený. A jednak nám v době permanentní evaluace na základě kvantitativních indikátorů může vzhled do kvality studia optikou studentů přinést porozumění podstatě věci.

V pořadí šestý článek odhaluje výsledky dotazníkového šetření zacíleného na výkonovou motivaci vysokoškolských studentů pedagogických oborů. Výzkumný tým pod vedením Kateřiny Zábrodské zkoumal motivaci k výkonu a tendenci stanovovat si výkonové cíle u 158 studentů, které na základě precizně popsané analýzy rozděluje do čtyř klastrů (Motivovaní, Bez zájmu, Bez důvěry a Spontánní studenti). Závěrečná diskuse je příkladem brilantní práce a autoři v ní dávají své výsledky do vztahu s více než třiceti již publikovanými pracemi. Výsledkem je barvitá kresba dynamiky výkonové motivace studentů vysokých škol, která kromě své teoretické síly nabízí srozumitelné přesahy v praxi. Potenciální zavádění nových nástrojů pro snížení studijní neúspěšnosti studentů by mělo vzít v úvahu jak tyto čtyři typy studentů, tak rovněž tři hlavní kategorie výkonové motivace, očekávaný úspěch, vnímaná hodnota výkonu a seberegulace. Ukazuje se totiž, že studenty není možné vnímat jako homogenní skupinu a mohou se výrazně lišit v jednotlivých položkách. Jiné strategie by tedy měly být uplatňovány ve vztahu ke studentům, kteří si kladou nepřiměřeně nízké cíle a hůře zvládají neúspěch, jiné naopak ke studentům, již nevěří v možnost dosáhnout svých výkonových cílů, a jiné ke studentům, kteří nepovažují za důležité, aby získávali dobré výsledky v průběhu celého studia. Pokud k tomu přidáme závěry kvalitativních analýz Brücknerové, získáváme propracovaný praktický návod na zkvalitnění podmínek vysokoškolského studia.

Článek doktorské studentky Terezy Vengřínové v sekci začínajících výzkumníků krásně uzavírá téma vysokoškolských studentů přehledovou studií. Text s názvem *Akademická a sociální integrace do studia na vysoké škole u první generace vysokoškoláků* přehledně shrnuje zahraniční výzkumy zkoumající studenty, jejichž rodinní příslušníci nemají vysokoškolské vzdělání. Vybrané výzkumy se věnují především tomu, kdo jsou tito studenti a jak probíhá jejich socializace do studia vysoké školy. Článek ukazuje dále i to, které z institucionálních bariér jsou snadno odstranitelné.

První letošní číslo časopisu *Studia paedagogica* přináší v sedmi inovativních textech mnoho implikací pro vědu a praxi, které se mohou i v širším pedagogickém diskurzu stát základem nových vyprávění.

Bud'te novými posli a bud'te ve zdraví!

*za celou redakci
Roman Švaříček*